

POARTA – ELEMENT AL ARHITECTURII VERNACULARE BĂNĂȚENE

*Mariana Balaci, Simona Ileana Dabu**

Cuvinte cheie: poartă, simbolică, gard, spațiu privat, spațiu public

Keywords: gate, symbolism, fence, private space, public space

Arhitectura tradițională din mediul rural prezintă o serie de caracteristici specifice, dar nouă însă ne-au atras atenția porțile și părțile conexe ale acestora. De altfel, porțile la origini au apărut din motive de siguranță și din dorința de a induce acest sentiment de siguranță, ca apoi să primească și motivația de a delimita spațiul privat de cel public sau comun, adică utilizat de toți membrii comunității. Discuțiile cu vecinii se purtau peste gard, ori în linia porții, căci doar cei foarte apropiați familiei puteau pătrunde în ogradă, în gospodărie. De altfel, comunicarea cu membrii comunității avea loc tot aici, la poartă, de aici și nevoia unei bănci care să fie așezată la poartă. Poarta se constituie într-un element al spațiului privat, dar care facilitează comunicarea și interacțiunea cu restul comunității. Iată că poarta și gardul nu delimitează doar două lumi, două tipuri de proprietate, cea privată și cea publică, dar și face ca cele două să găsească un spațiu destul de restrâns (căci lățimea porții sau a gardului este de doar câțiva zeci de centimetri) unde ele se intersectează.

În lumea arhaică a satului, porțile au și încărcătură simbolică și ritualică, căci au devenit locuri de trecere între lumi, nu doar loc de trecere dintre spații cu o definire clară a acestora. Poarta s-a impus în mentalitatea sătească românească ca fiind un element foarte important legat de o serie de evenimente care însoțesc omul încă de la naștere și până la finalul vieții.¹

Poate cel mai bine a surprins acest aspect Mircea Eliade care spunea: “Poarta îndeplinește în viața poporului român rolul unei făpturi magice, care veghează la toate actele capitale din viața insului. Prima trecere pe sub poartă înseamnă aproape o intrare în viață, în viața reală de afară. Poarta veghează la

* Universitatea de Vest din Timișoara, b-dul Vasile Pârvan, nr. 4, e-mail: mariana.balaci@e-uvv.ro; ileana.dabu@e-uvv.ro.

¹ Romulus Antonescu, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești* (Iași: Ed. Tipo Moldova, 2016), s.v. *poarta*.

căsătorie și sub poartă mortul este dus, solemn, spre lăcașul de veci”.² De asemenea, pragul casei este și el încărcat de o serie de simboluri, chiar sacralizat.³

De asemenea, unii specialiști în hermeneutică și simbolistică sunt de părere că poarta sau ușa sunt cele care permit o serie de “interpretări ezoterice”.⁴

În decursul mai multor campanii de cercetare de teren alături de colegii de la Muzeul Satului Bănățean, în diferitele zone ale satului bănățean, atenția ne-a fost atrasă de porțile și gardurile unora dintre gospodării. Unele dintre ele sunt adevărate pagini de simbolistică împletită cu elemente de decor. În studiul de față ne vom opri asupra porților ca și mijloc de pătrundere în spațiul intim al familiei din localitatea Becicherecul Mic (jud. Timiș).

Localitatea Becichecul Mic se află la aproximativ 17 km NE de Timișoara. Este un exemplu de sat bănățean de câmpie unde, de-alungul existenței lui, aici au conlocuit alături de români, o serie de etnii precum șvabi, maghiari, sârbi și rromi. Această localitate este un exemplu clar de conviețuire inter-etnică de mai bine de o sută de ani.

În Banatul de câmpie majoritatea porților și gardurilor sunt realizate din tablă, ori fier, însă mai ales în cartierele din satele cu populație șvăbească mai putem întâlni garduri realizate din zidărie și la fel și stâlpii porții. Aceștia sunt frumos ornamentați și împodobiți cu elemente de simbolistică, în general cu pomul vieții și derivate ale acestuia, ori alte motive vegetale sau animale (Fig. 1–4). Alături de aceste reprezentări pot fi sesizate și elemente geometrice care împodobesc și porțile, gardurile, dar și locuințele. Rare sunt porțile și gardurile realizate din scânduri de lemn.

Accesul în curte este condiționat de evenimente majore, invitații speciale sau relații de rudenie foarte strânse. La nunți, nuntașii sunt întâmpinați cu lăutarii, la poartă.

În graiul bănățean porții i se mai spune și *vraniță*, aceste termen desemnând poarta mică de la intrarea în pridvor sau în curte, dar și poarta mică care face trecerea dintre curte și grădină. Rădăcinile acestui cuvânt le aflăm în limba sârbă, căci în sârbă termenii de *vratnice*, *dveri*, *portal* sau *porta* fac referire la deschidere cu sensul de trecere din exterior în interior.⁵

O tipologie a porților și gardurilor din Banatul de câmpie pleacă de la două caracteristici:

² Mircea Eliade, *Insula lui Euthanasius* (București: Humanitas, 2004), 335.

³ Delia, Ioana Ilie, *Socio-antropologia spațiului* (Timișoara: Ed. Eurostampa, 2004), 148.

⁴ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. 3 (București: Ed. Artemis, 1995), s.v. *poarta*.

⁵ Branco Turnšek, Isidora Đorđević, “Traditional gates in the Pirot area villages. Relationship to the Architectonic Heritage,” *Facta universitatis, Serie Architecture and Civil Engineering*, 16, nr. 3 (2018): 532.

1. După dispunerea porților:

- Porți (uși) aflate pe latura îngustă a casei, spre stradă, care permite accesul în pridvorul casei, asemeni unui gang (Fig. 5a, 5b);
- Porți aflate pe aceeași linie cu gardul și independent de locuință (Fig. 6)

2. După materialul din care sunt realizate poarta și gardul:

- porți realizate din zidărie
- porți realizate din tablă
- porți realizate din lemn
- porți realizate prin îmbinarea a două dintre materiale (tablă cu zidărie sau lemn).

Porțile sunt pentru membrii unei gospodării cele care asigură protecție, securitate și mijloc de a avea o existență sigură, chiar și în timp de instabilitate socială.⁶

Porțile din zidărie, așa cum le-am identificat și în cercetarea noastră pătrund în lumea satului încă din primii ani ai secolului al XX-lea, acest tip de poartă având batanții porții și ai porțiței realizați din lemn (majoritatea au acest ansamblu al porții compus din porțița destinată intrării pe jos, iar poarta mare permitea accesul în gospodărie a carului și a animalelor).⁷

De obicei, acele porți-uși care permit accesul din stradă direct în prispa casei sunt realizate din lemn și au și elemente din sticlă ca să permită pătrunderea luminii în prispă, mai ales dacă aceasta a fost închisă de către proprietar. Este o necesitate cu care proprietarul s-a confruntat și aceasta a fost cea mai la îndemână soluție. Destul de rare sunt aceste tipuri de intrări unde se folosește și sticla colorată, nu doar cea transparentă (Fig. 1a, 1b). De asemenea, nișa aceasta care permite pătrunderea în spațiul privat și unde este dispusă ușa poate fi semicirculară sau chiar trilobată, așa cum am întâlnit-o noi în cercetarea de teren realizată în localitatea Becicherecul Mic (jud. Timiș). Introducerea acestui gen de ușă cu sticlă, mai ales colorată se realizează după anul 1930 în Banat.⁸

Îmbinarea acestor elemente practice, dar și decorative ori simbolice, contribuie la construirea unei identități culturale și sociale, mergând chiar până la exprimarea unei expresii personale a proprietarului.

Porțile și gardurile care delimitează și protejează familia și proprietatea din localitatea Becicherecul Mic au o vechime apropiată cu locuința, majoritatea provin din prima jumătate a secolului al XX-lea și unii dintre proprietari s-au îngrijit de ele și le-au reparat și păstrat cât mai aproape de forma lor inițială. În alte situații însă, cu părere de rău, acolo unde proprietarii nu sunt cei care

⁶ Ibid., 532.

⁷ Nicolae Săcară, *Valori ale arhitecturii populare românești* (Timișoara: Facla, 1987), 139.

⁸ Walther Korschitzky, *Arhitectura populară din Banat: stil și ornamentică* (Timișoara: Ed. Fundația Interart Triade, 2006), 170.

au ridicat casa, sau nu sunt descendenți ai acestora, nu au înțeles semnificația elementelor vegetale, animale sau geometrice prezente pe garduri și pe porți și au renunțat la acestea. De asemenea, unele dintre intrările direct în prispa casei au fost zidite și s-a realizat pentru accesul în gospodărie o poartă mică, pentru accesul pietonilor, alături de poarta mare care permite accesul în curte cu un mijloc auto.

Porțile sunt părți importante ale patrimoniului arhitectural, cu rol bine definit, de protejare, dar care au primit și o încărcătură simbolică deloc de neglijat. Sunt loc de discuție cu vecinii, sunt loc de apropiere și despărțire de persoane dragi în momente inevitabile din viața omului. Sunt cele care fac uneori parte comună cu locuința. De la simplele forme din cele mai la îndemână materiale, până la acele exemplare de porți frumos ornamentate, solide, viu colorate, în armonie cu spațiul de locuit, ele sunt elemente care ajută la definirea culturală, dar și socială a unei familii și chiar a unei comunități. Astfel de porți complexe, cu gardurile din zidărie, frumos ornamentate, așa cum reiese și din imaginile care susțin cele spuse de noi am întâlnit atât în zona șvăbească a localității, cât și în cea maghiară, românească sau sârbească, însă în mai mică măsură. Becicherecul Mic (jud. Timiș) rămâne pentru noi un exemplu de sat bănățean de câmpie, multietnic, care mai păstrează elemente de patrimoniu cultural vernacular, cu specific aparte.

THE GATE – AN ELEMENT OF THE VERNACULAR ARCHITECTURE IN BANAT

Abstract

Gates are an important part of the architectural heritage, with a well-defined role of protection, but which has also been invested with a symbolic charge that should not be neglected. They are a place for discussions with neighbours, a place to meet and part with loved ones at inevitable moments in human life. They are the ones that are sometimes shared with the home. From simple shapes, made from the most accessible materials, to beautifully ornamented ones, solid, brightly colored doors, in harmony with the living space, the gates are elements that contribute to the cultural and social definition of a family and even a community. The gate is an element of private space, but one that facilitates communication and interaction with the rest of the community. The gate and the fence not only delimit two worlds, two types of property, the private and the public, but makes it possible to find a fairly small space (the width of the gate or fence is only a few tens of centimeters) in which the two interact. In the plain villages of Banat, most of the gates and fences are made of tin or iron, but especially in the parts of the villages with a German population we can also find fences and gateposts made of masonry. These are beautifully ornamented and adorned with symbolic elements, generally the tree of life and its derivatives, or other vegetal or animal motifs alongside the geometric ones.

The gates and fences that delimit and protect the property and the family in Becicherecul Mic are as old as the house, most of them date from the first half of the 20th century, and some of the owners have taken care of them and repaired them and preserved as close as possible to their original form.

Fig. 1-4. Garduri din zidărie cu elemente ornamentale. / Masonry fencing with ornamental elements (foto Mariana Balaci).

Fig. 5a-5b. Intrare din stradă direct în pridvor. / Entrance from the street directly into the porch (foto Mariana Balaci).

Fig. 6. Poartă care permite accesul din stradă. / Gate allowing access from the street (foto Mariana Balaci).